

УДК 159.9

Психологічні особливості часової компетентності особистості

Підручна І.Б.

У статті розглядаються психологічні особливості компетентності людини у часі, основні її змістові характеристики та структурні компоненти. Проаналізовано, що компетентність в часі, будучи інтегральною характеристикою, – це вміння конструювати проблему в часі, формувати реальні часові цілі, оптимально будувати взаємодію в часі, звужувати або розширювати часові рамки спілкування. Досліджено способи особистісної організації часу та чинники, що породжують відмінності у часовій компетентності особистості. У статті висвітлено основні стратегії та шляхи розвитку часової компетентності.

Ключові слова: час, часова компетентність, особистісна організація часу, тайм-менеджмент.

В статье рассматриваются психологические особенности компетентности человека во времени, основные ее смысловые характеристики и структурные компоненты. Проанализировано, что компетентность во времени, будучи интегральной характеристикой, – это умение конструировать проблему во времени, формировать реальные временные цели, оптимально строить взаимодействие во времени, суживать или расширять временные рамки общения. Исследовано способы личностной организации времени и факторы, которые порождают отличия во временной компетентности личности. В статье отражены основные стратегии и пути развития временной компетентности.

Ключевые слова: время, временная компетентность, личностная организация времени, тайм-менеджмент.

In the article the psychological features of competence of man in time are examined, basic its semantic descriptions and structural components. It is analysed, that a competence in time, being integral description, is ability to construct a problem in time, to form the real sentinels of purpose, optimum build co-operation in time, to narrow or to extend the sentinel scopes of intercourse. Methods of personal organization of time and factors which generate differences in the time competence of personality are investigated. Basic strategies and ways of development of time competence are reflected in the article.

Keywords: time, time competence, personal organization of time, time-management.

Постановка проблеми. Зростання темпів життя, прискорення соціально-економічних процесів, що відбуваються в суспільстві, вимагають від особистості мобільності реагування на ці зміни. Сучасні умови соціальної дійсності висувають на перший план здібність людини до раціональної організації діяльності. Сьогодні виникла необхідність нового наукового розуміння того, як людина сприймає, осмисляє та організовує час власного життя.

Від сучасних фахівців різного рівня потрібне прийняття великої кількості самостійних рішень, уміння самостійно організувати свою роботу, розставляючи пріоритети в умовах обмежених часових ресурсів. Через наявність або відсутність здатності оптимально організовувати і використовувати свій час проявляється міра реального опанування часом. Міра освоєння діяльності полягає у виборі такого стилю дій, при якому необхідний результат досягається за мінімальний відрізок часу.

Стан дослідження даної тематики. Суб'єктивні аспекти переживання часу успішно досліджуються як у вітчизняній, так і у зарубіжній психології (Г.Вудроу, П.Девіс, Л.Дуб, А.Еддінгтон, Р.Кнапп, Т.Коттл, К.Левін, Дж.Нюттен, П.Парк, В.Франкл, Дж.Фрезер, П.Фресс, Ф.Хунд, О.Шульце, Л.В.Сохань, Б.Й.Цуканов, Ю.М.Швалб).

Психологічний час різні автори конкретизують в таких поняттях, як «життєві стратегії», «життєві позиції» (К.А.Абульханова-Славська), «життєвий шлях» (Б.Г.Ананьєв, Ш.Бюлер, В.І.Ковальов, Р.А.Ануфрієва, І.О.Мартинюк, Н.А.Логінова), «життєва перспектива» (К.К.Платонов, Є.І.Головаха), «самоорганізація часу життя» (Л.Б.Шнейдер), «часовий потенціал» (Л.Дуб), «часовий горизонт» (Т.Коттл), «життєвий план» (Р.А.Ануфрієва, М.Р.Гінзбург, Н.Н.Толстих, Т.В.Снегірева, А.М.Прихожан), «часовий кругозір» (П.Фресс), «часова транспектива» (В.І.Ковальов, Л.В.Бороздіна, І.В.Спірідонова), «часова перспектива» (Є.І.Головаха, А.А.Кронік, К.Левін, Ж.Нюттен, Д.Креч, Р.Крачфілд, Н.Півсон, Д.І.Фельдштейн, Б.Г.Соколов, І.В.Дубровіна, Н.Н.Толстих).

Науковці спрямовують дослідницькі пошукові інтереси на вивчення здатності людини передбачати майбутнє й ефективно організувати свою діяльність. Цілісне, об'єктивне сприймання й осмислення власного життєвого шляху, зокрема, адекватне ставлення до майбутнього вважається одним з найважливіших критеріїв розвитку особистості, її соціальної й психологічної зрілості (Г.О.Балл, Л.М.Карамушка, З.Г.Кісарчук, І.С.Кон, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, В.В.Моргун, В.В.Москаленко, В.Г.Панок, В.В.Рибалка, Т.М.Титаренко, З.О.Шабарова) [1].

При цьому проблема організації часу набуває особливої актуальності. Піднімаються питання ефективної організації діяльності з мінімальними витратами часу, здійснюється аналіз індивідуально-типологічних, особистісних характеристик, що обумовлюють різну швидкість і продуктивність роботи. Даються рекомендації по самоорганізації людиною свого часу. Проводяться дослідження, що розкривають причини неефективного використання часу. Здатність організувати свій час і час інших людей стає необхідною умовою ефективної роботи [2].

Більшість авторів визначають часову компетентність як певну здатність (А.Маслоу), інші

– як набір факторів, завдяки яким людина виконує заплановані справи, вкладається в задалегідь встановлені терміни; чи набір факторів, що сприяють розвитку інших видів компетентностей, зокрема таких, як комунікативна компетентність (К.Р.Роджерс), як компонент професійної компетентності (І.Я.Яксіна, А.К.Болотова), або як особистісну характеристику (О.В.Кузьміна) [3].

Мета повідомлення – висвітлити психологічні особливості компетентності особистості у часі, виокремити її структурні елементи та описати детермінанти покращення особистісної організації часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людина і час в різних соціальних ситуаціях стають взаємозалежними: інакше переживаючи час свого життя і, переосмислюючи минуле, сьогодення, майбутнє, особистість змінює просторово-часовий континуум буття. Час виступає основним незворотним, невлотним фактором людського існування. При цьому фізичний час є лише матеріальним носієм складних, зумовлених безліччю факторів соціальних та психологічних часових утворень. І при цьому часова компетентність виступає важливою умовою ціннісного ставлення людини до часового бюджету та інтеграції особистості у соціальні групи [4].

Питання вивчення часової компетентності особистості в умовах різких соціальних змін з ряду теоретичних переходить в ранг прикладних, що носять комплексний міждисциплінарний характер. Як показує практика, система вищої професійної освіти не сприяє повною мірою формуванню навичок компетентності у часі, хоча часова компетентність виступає як провідна складова можливостей регуляції людини, що визначають її успішну соціалізацію, включеність в діяльність. Часова компетентність відображає вміння раціонально планувати і використовувати час. Вона передбачає адекватну оцінку затрат часу, вміння розробляти програму досягнення мети в часовому просторі, правильно визначати затрати часу.

Висвітлюючи проблему психології часу та питання організації часу, А. К. Болотова здійснила аналіз феномену часової компетентності, висвітливши її змістовні й структурні характеристики й окресливши шляхи розвитку компетентності у часі, правила й стратегії тайм-менеджменту. Вчена визначає часову компетентність як одну зі складових комунікативної компетентності, що в свою чергу є підструктурою професійної, і дає їй наступне визначення: «Часова компетентність означає адекватність часового сприйняття (відчуття часу) і навички планування часу, здатність раціонально перерозподіляти тимчасові пріоритети та ліміти міжособистісного спілкування, не нехувати часом іншого в міжособистісних стосунках, дотримуватися принципів і правил часового менеджменту, тайм-менеджменту, включаючи уміння делегування повноваження в соціальних комунікаціях» [5, с.171].

Як у дослідженнях вітчизняних (А.К.Маркова, Ю.М.Жуков), так і зарубіжних (Дж. Рамен, М.Уїллс) вчені наголошують на диференціації таких понять, як «компетенція» та «компетентність». Під компетенціями розуміють характеристики, необхідні для задовільного (середнього) рівня виконання завдань, це характеристика позиції (ролі, посади), а не індивіда. В цьому випадку компетенцію правомірно розглядати не стільки як властивість людини, що виконує яку-небудь роботу, скільки як атрибут робочого місця, а точніше, атрибут професійної, службової і соціальної позиції людини всередині конкретної організації. Тоді як під компетентністю розуміють характеристики, які відрізняють найкращих працівників від середніх. Компетентність вважають швидше суб'єктною, чим позиційною характеристикою, в основі якої – базові особистісні характеристики, які здійснюють значний вплив на формування власне компетентностей, складовими частинами яких вважаються знання, уміння та установки, особистісні схильності [6, с.176; 7].

При розробці конкретних моделей професійної компетентності виділяються також такі поняття як метакомпетентність і ядерна (ключова) компетентність. Метакомпетентності – це універсальні утворення, що лежать в основі формування інших видів компетентностей і компетенцій (наприклад, здібності до рефлексії, здатність до децентрації, аналітичні і комунікативні здібності) (Т.Хуланд). У поняття ядерних (ключових) компетентностей включається широта діапазону їх застосування, атрибути «переносимості» і «транситуативності». Прикладом можуть бути такі характеристики і уміння як акуратність, ретельність, уміння прийняти і вислухати іншого, володіння комунікативними уміннями і комп'ютерними навичками [5, с.177].

Як вважають А. К. Болотова та І. Я. Яксіна, компетентність в часі в моделі професійної компетентності може бути співвіднесена з метакомпетентностями, -як універсальними утвореннями, що є абсолютно необхідними для формування власне ядерних (ключових) компетентностей і володіє такими універсальними атрибутами як «переносимість» і «транситуативність». Але водночас, як зазначає Л.П. Єнькова, оскільки поняття «часова компетентність» відноситься до метакомпетентності, часто вона «впадає» зі змісту і структури професійної компетентності. Такий стан речей, на думку вченої, вимагає виділення часової компетентності як окремого смислового поля в аналізі сукупності компетентностей, що визначають ту чи іншу професійну сферу, напрямки підготовки майбутніх спеціалістів [8, с.99].

У спілкуванні часова компетентність визначає адекватність суб'єктивної оцінки часу і часового простору міжособистісної взаємодії, здатність оптимальної побудови взаємодії в часі з врахуванням тимчасових лімітів спілкування, емпатійність в розширенні або знятті часових меж

комунікативного контролю [4].

Вивчаючи питання особистісної організації часу, науковці досліджують різноманітні детермінанти, що зумовлюють відмінності у часовій компетентності у часі. Наприклад, дослідження, проведене А. В. Махароблідзе, показує наявність значних відмінностей у часовій компетентності в залежності від різного самоставлення особистості. Так, досліджувані з високою мірою глобального самоставлення відзначаються високим рівнем працездатності і аналітичним типом планування часу. У досліджуваних із середньою мірою глобального самоставлення рівень роботоздатності знаходиться на більш низькому рівні, для них менш характерний аналітичний тип планування часу. Досліджувані з яскраво вираженою самоповагою відзначаються низькою мірою прояву інтуїтивного типу планування, меншим проявом негативного ставлення до планування часу, високим прагненням формувати цілі і планувати свій час. Досліджуваних із середньою мірою прояву самоповаги характеризує високий рівень прояву інтуїтивного типу планування, висока степінь негативного ставлення до планування часу і низька до прояву прагнення ставити цілі та планувати свій час [3].

У дослідженні О. В. Кузьміної було доведено наявність відмінностей у часовій компетентності у спеціалістів динамічної (викладачі) та статичної (лаборанти) професій. Викладачі мають більш високий рівень компетентності у часі, в яких в більшій мірі виражена тенденція задоволеності самореалізацією, емоційна насиченість, ніж у лаборантів хімічної лабораторії [9].

Вчені Р. Кнапп, Д. Гарбетте, вивчаючи проблему часової компетентності особистості, описали її структуру, виділивши три структурні компоненти: усвідомлення часу, емоційне переживання часу і організація часу діяльності.

На думку А. К. Болотової та І. Я. Якісної, часова компетентність поряд із здатністю особистісної організації часу характеризується здібностями не лише суб'єктивної оцінки розподілу часу власної діяльності, але і здатністю не нехтувати часом іншого в соціальних взаємодіях, звужуючи або розширюючи часові ліміти контактів залежно від значущості і змісту спілкування. Тому, часова компетентність входить як необхідний компонент майже у всі існуючі моделі професійної, соціальної та особистісної компетентності [6].

Так, Т. М. Титаренко описує технології оптимізації керівництва часом життя, виділяючи чотири етапи індивідуальної та групової роботи з покращення керівництва життєвим часом. Перший етап передбачає поступове прийняття стихійного плину часу життя, прийняття життєвих несподіванок та готовність до гнучкого та оперативного реагування, не шукаючи обов'язкових причин того, що трапилось, ззовні або всередині самого себе. Доволі серйозною перешкодою на шляху до більш оптимального керівництва часом життя є надмірна, гіпертрофована та поверхнева суб'єктивність, тому другий етап роботи полягає у спрямуванні уваги людини на її внутрішній потенціал. Третій етап роботи з оптимізації керівництва часом життя – усвідомлення типових психологічних захистів, їх змісту, відносної корисності та надмірності. Четвертий етап індивідуальної та групової роботи з часом життя полягає у виробленні індивідуального стилю подолання перешкод, що час від часу виникають на життєвому шляху (копінг) [10, с.82-83].

Серед основних стратегій і правил тайм-менеджменту виділяють: 1) здатність до цілепокладання – розвиток умінь раціонального перерозподілу дій та планів у часі, готовність до розведення в просторово-часовому континуумі реальних та ідеальних цілей. Правило цілепокладання передбачає розрізнення двох видів цілей: реальну ціль – ту, яку, на думку людини, вона може, за всією вірогідністю, досягнути в даних конкретних умовах, що безпосередньо витікає із структури завдання, й ідеальну ціль як широкую, всеохоплюючу ціль, що перевищує часові, реальні цілі. Саме від вміння розведення у часі, в реальному життєвому просторі цих двох видів цілей багатьох в чому залежить повноцінна адаптація та орієнтація людини в часто змінюваних умовах і потребах соціального середовища. Таким чином, виробляється важливе в житті вміння більш чи менш об'єктивно оцінювати ситуацію, що виникла, побачити її не тільки в актуальній миттєвості, але й в розгорнутій часовій перспективі і знайти можливість постановки реальних цілей, успішне виконання яких наблизить в майбутньому до ідеальної; 2) встановлення часових пріоритетів: вміння планувати час відповідно до значення й важливості завдань, що включає вміння самостійно визначати первинні завдання, час і терміни їх виконання; 3) делегування повноважень – передача і перерозподіл завдань між підлеглими. Одночасно з робочим завданням можуть делегуватися також необхідні компетенції і відповідальність в спеціальній сфері, так звана функціональна відповідальність. Керівник залишає за собою управлінську відповідальність, яка не може бути делегована. Делегування завжди означає розподіл сфер відповідальності, саморозгрузку і виграш часу для виконання найважливіших завдань і координації термінів їх вирішення; 4) співвідношення часових витрат та остаточних результатів: аналіз завдань відповідно до їх частки в остаточному результаті, що виражається в умінні виділення найбільших термінових завдань, а також визначення оптимальних термінів їх виконання. Для цього застосовують принцип італійського економіста В. Парето: якщо всі робочі функції розглядати з точки зору їх ефективності, то виявиться, що 80% кінцевих результатів досягається тільки за 20% витраченого часу, тоді як останні 20% «поглинають» 80% робочого часу. Принцип співвідношення часових затрат до результату (80:20), що неодноразово підтверджувався на практиці в різних сферах діяльності, передбачає необхідність приступати до вирішення спочатку «життєво важливих» завдань, а потім

– до «другорядних»; 5) стратегії планування та «резервування» часу: уміння фіксування термінів виконання завдань, перевірка узгодженості термінів із точки зору їх необхідності [11, с.101].

Висновки. Часова компетентність виступає інтегральною характеристикою, що визначає здатність людини будувати власну часову транспективу, конструктивно діяти в різних часових режимах в реальних ситуаціях життєдіяльності. Компетентність в часі – уміння конструювати проблему в часі, ставити реальні часові цілі; оптимально будувати взаємодію в часі, звужувати або розширювати часові рамки спілкування.

Часова компетентність або компетентність в часі, будучи однією з провідних складових професійної компетентності, передбачає наявність деякої сукупності знань і умінь, пов'язаних з відчуттям часового простору міжособистісної взаємодії і самодостатності у використанні часових лімітів спілкування. Це означає готовність будувати соціальні контакти з врахуванням часових реалій, необхідність дотримання часових рамок спілкування залежно від ситуації, а також розвиток умінь раціонального планування дій в умовах цейтноту або дефіциту часу. З позицій компетенційного підходу часова компетентність – переважно суб'єктна, а не об'єктна характеристика, оскільки це здатність індивіда як суб'єкта професійної діяльності адекватно оцінювати час, ефективно планувати його, як в умовах соціальних контактів, так і в умовах кризи або гострого дефіциту часу.

Література

1. Мандрикова Е. Ю. Современные подходы к изучению временной перспективы личности / Е. Ю. Мандрикова // Психологический журнал. – 2008. – Т. 29, № 4. – С. 54–65.
2. Кузьмина О. В. Методика диагностики личностных дезорганизаторов времени [Электронный ресурс] / О. В. Кузьмина // Психологические исследования: электрон. науч. журнал – 2011. – № 6(20). – Режим доступа до журн. : <http://psystudy.ru/index.php/num/2011-n-620/569-kuzmina20.html>.
3. Махароблидзе А. В. Особенности временной компетентности у лиц с разным самоотношением / А. В. Махароблидзе, Н. А. Ананич // Управление в социальных и экономических системах: материалы XX междунар. науч.-практ. конф., Минск, 20 мая 2011 г. – Минск : Изд-во МИУ, 2011. – С. 270–271.
4. Яксина И. А. Временная компетентность в структуре межличностного взаимодействия : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / И. А. Яксина. – М., 2002. – 24 с.
5. Болотова А. К. Психология организации времени : учеб. для студ. вузов, обуч. по спец. «Психология» / А. К. Болотова – М. : Аспект - Пресс, 2006. – 254 с.
6. Болотова А. К. Человек и время в познании, деятельности, общении / А. К. Болотова. – М. : Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2007. – 283 с.
7. Енькова Л. П. Временная компетентность у студента ВУЗА / Л. П. Енькова // Вектор науки. – 2011. – № 2 (5). – С. 85–87.
8. Енькова Л. П. Структура и содержание временной компетентности в контексте психолого-педагогического образования / Л. П. Енькова // Вектор науки. – 2011. – № 4 (7). – С. 97–100.
9. Кузьмина, О. В. Временная компетентность специалистов с динамическим и статическим характером труда / О. В. Кузьмина // Управление в социальных и экономических системах: материалы XX междунар. науч.-практ. конф., Минск, 20 мая 2011 г. – Минск : Изд-во МИУ, 2011. – С. 268–269.
10. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К. : Психологічний інструментарій, 2009. – 232 с.
11. Кміть І. В. Часова компетентність у професійній діяльності медичних сестер / І. В. Кміть // Психологічні перспективи. – 2010. – № 15. – С. 93–103.